

prikazi i recenzije

Antal MOLNÁR, *Zagrebačka biskupija i osmanska Slavonija u 17. stoljeću. Uloga Katoličke crkve u teritorijalnoj integraciji kontinentalne Hrvatske*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2022., 225 str.

Godine 2022. u nakladi Hrvatskog instituta za povijest u seriji »Biblioteka Hrvatska povjesnica« izašla je monografija Antala Molnára pod naslovom »Zagrebačka biskupija i osmanska Slavonija u 17. stoljeću. Uloga Katoličke Crkve u teritorijalnoj integraciji kontinentalne Hrvatske« (prijevod Ivana Tomeka). Autor, ugledni mađarski povjesničar, pročelnik Instituta povijesti Mađarske akademije znanosti, član Papinskog odbora za povijesne znanosti, više se godina bavi pitanjem katoličkih crkvenih struktura za vrijeme osmanskih osvajanja na Balkanu. Knjiga koja predstavlja rezultate autorova proučavanja crkvene organizacije u osmanskoj Slavoniji u 17. stoljeću sastoji se od uvoda, triju poglavlja, zaključka i priloga s kronološkim popisom biskupa te kartografskim materijalima. Crkvena povijest Balkana 17. stoljeća obilježena je složenim političkim i konfesionalnim kontekstima. Pod osmanskim okupacijom, uslijed slabljenja drugih lokalnih staleža, mjesne katoličke strukture razvijaju vlastiti identitet te stoga proučavanje spomenutih dinamika pridonosi uvidu u odnose mjesne Crkve prema Rimu, prema ugarskom episkopatu i prema osmanskim vlastima te ocrtava ulogu Katoličke Crkve u formiranju nacionalne svijesti.

U uvodnim promišljanjima (1–8) autor ističe kako je njegovo istraživanje jedan od plodova višegodišnjeg rada posvećenog djelovanju ugarskih katoličkih struktura pod osmanskim vlašću te odnosu ugarskih i hrvatskih katoličkih institucija. Objekt je proučavanja Slavonija u kojoj se u 17. stoljeću sukobljavaju interesi papinskih misijskih izaslanika i hrvatsko-ugarskog episkopata. Kao dva ključna izvora za svoj rad Molnár navodi Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu i Arhiv Kongregacije za širenje vjere u Rimu.

U prvom poglavlju pod naslovom »Zagrebačka biskupija u sklopu ustrojstva Ugarske katoličke crkve u 16. i 17. stoljeću« (9–57) obrađene su posljedice osmanskih osvajanja za Zagrebačku biskupiju: promjene povijesno-geografskih okvira, kao što je pomicanje naziva Slavonija na Istok, u međuriječje Drave i Save. Zatim je predstavljena problematika suočavanja Zagrebačke biskupije s protestantizmom i doseljavanjem pravoslavnih Srba kao i njezino postupno osamostaljivanje unatoč pripadnosti ugarskom episkopatu. Na to se nadovezuje pregled institucionalnih promjena u Zagrebačkoj biskupiji: prikaz ustrojstva, prihoda i aktivnosti Zagrebačkog kaptola u usporedbi s ugarskim kaptolima, tendencije u odgoju svećeničkih kandidata, djelovanje zagrebačkih biskupa u sklopu ugarskog crkvenog ustrojstva te stanje hrvatskih crkvenih ustanova (župa i samostana) u usporedbi s ugarskim strukturama. Na temelju navedene analize Molnár zaključuje da tijekom 16. i 17.

stoljeća počinje udaljavanje hrvatske i ugarske Katoličke Crkve, o čemu svjedoči sinoda Zagrebačke biskupije 1634. godine, koja se suprotstavlja odlukama Ugarskoga sabora. Autor povezuje težnje zagrebačkih biskupa prema autonomiji s formiranjem hrvatske nacionalne ideje.

Položaj katolika u osmansko-ugarskom kondominiju središnja je tema drugog poglavlja naslovljenog »Ugarska katolička hijerarhija i osmanska Ugarska« (59–66). Osnivanjem misijske biskupije sa sjedištem u Beogradu te imenovanjem misijskih biskupa (od sredine 17. stoljeća pretežno franjevac) s ovlastima jednakim apostolskim delegatima, Sveta stolica praktički izdvaja Slavoniju iz ugarske crkvene jurisdikcije. Istodobno ugarska Katolička Crkva uspostavlja na okupiranim područjima mrežu biskupskih vikara, koji su, uz crkvene funkcije, trebali pridonositi uključenosti ovog teritorija u institucionalni sustav Kraljevine Ugarske.

Treće poglavlje »Jurisdikcija Zagrebačke biskupije nad teritorijem pod osmanskom vlašću« (77–145) počinje analizom pozadine prisutnosti zagrebačkih biskupa na teritoriju pod osmanskom upravom (77–99), a zatim se detaljnije posvećuje funkcijama vikara Zagrebačke biskupije (100–145). Autor istražuje strukture i položaj Katoličke Crkve u osmanskoj Slavoniji, ubrajajući tu teritorij osmanske Hrvatske između Drave i Save te Srijem. Sagledavajući ulogu hrvatsko-slavonskih staleža na osmanskome području, Molnár naglašava kako, zbog značajnog pustošenja tog teritorija i doseljavanja Vlaha, hrvatski staleži, za razliku od sjeverno-ugarskih, nisu imali elik utjecaj na zaštitu graničnih područja. Isto tako, jurisdikcija je zagrebačkih biskupa na okupiranom području bila sužena. Zatim se autor detaljnije osvrće na konflikte između bosanskih franjevačkih i beogradskih misijskih biskupa za jurisdikciju nad slavonskim župama, zbog čega dolazi do težnje za osnivanjem zasebne slavonske biskupije te imenovanja vikara zagrebačkog biskupa u Slavoniji 1659. godine, a čime zagrebački biskup osigurava svoju jurisdikciju u osmanskoj Slavoniji. Molnár obrazlaže kako je institucija slavonskog biskupskog vikara, koja je postojala do 1754., bila oblikovana prema sustavu vikarijata ugarskih biskupa. Međutim, za razliku od ugarskih, uloga je slavonskih vikara bila štititi prava hrvatske Crkve od jurisdiksijskih pretenzija misijskih biskupa. Nadalje slijedi prikaz jurisdiksijskih sukoba zagrebačkog biskupa s misijskim biskupima te se ističe kako u tim sporovima sve jasnije izranja argument povijesne pripadnosti Slavonije crkvenoj jurisdikciji Zagreba. Na kraju predstavljeno je trogodišnje djelovanje peštanskog vikarijata Ostrogonске nadbiskupije kao bosanske franjevačke institucije na teritoriju uže Ugarske 1676. – 1679. godine.

U zaključku (147–151) autor rezimira kako Zagrebačka biskupija u 17. stoljeću, premda ostaje dio ugarskog episkopata, pokazuje težnju za većom samostalnošću, a taj je proces povezan s početcima stvaranja hrvatske nacionalne svijesti. U širem obzoru, prema mišljenju Molnára, crkvena povijest Slavonije 17. stoljeća kao mjesta sukoba ugarskih i balkanskih crkvenih struktura potvrđuje zasebnost osmansko-ugarskog kondominija u odnosu na druge kršćanske institucije koje su služile osmanskome ustroju.

U prilogu se prilaže kronološki popis (153–163) nadbiskupa i biskupa ugarskih i hrvatskih katoličkih dijeceza 1526. – 1686. Drugi prilog (165–177) sadrži kartografske prikaze državnih i crkvenih granica analiziranog područja u 17. stoljeću, uključujući strukture Zagrebačke biskupije, Bosanske franjevačke provincije i Beogradske misijske biskupije.

Na kraju monografije nalazi se popis izvora i literature (179–215) uz navode arhivskih zbiraka Austrije, Hrvatske, Italije, Mađarske te kazala imena i mjesta (217–225).

Komparativni pristup crkvenoj povijesti Slavonije u odnosu na ugarske katoličke strukture te misijska nastojanja Svete stolice na Balkanu uz sagledavanje razvoja hrvatske nacionalne svijestim čini ovu monografiju vrijednom kako za povijest Crkve tako i za opću povijest. Autorova prozopografska analiza s fokusiranjem na mikrorazini razvoja i funkcioniranju pojedinih župa, kaptola, samostana, biskupija pruža bogatu informaciju te ujedno pomaže osmišljavanju lokalne crkvene povijesti u širem kontekstu složenih crkvenih i društvenih dinamika 17. stoljeća na Balkanu.

Myroslava Mostepaniuk